

MUZEJSKI ČASOPIS

MUZEJSKO DRUŠTVO JESENICE, LETO IV, Številka 4, 15. december 1994;
Založila MDJ in MUZEJ JESENICE. Uredil TONE KONOBELJ. 200 izvodov.

Dr. Nada Praprotnik GOSPODOVA KOČA

Botanik Karel Zois (1756-1799) je živel v senci svojega veliko bolj znanega brata Žige. Ob koncu 18. stoletja je botaniziral po tedanji Kranjski. Bil je v Julijskih in Kamniških Alpah ter v Karavankah. Našel je nekaj še neznanih rastlin in dve od njih sta krščeni na njegovo ime: Zoisova zvončnica in Zoisova vijolica.

Več o botaniku Karlu Zoisu si lahko preberete v člankih Botanik Karel Zois (1988) in Vijoličnocvetna Zoisova vijolica tudi v Karavankah (1988), ki sta bila objavljena v PROTEUSU.

(nadaljevanje na 3. strani)

KAZALO

- Stran 1: - PROGRAM MDJ
za januar in februar 1995
- Dr. Nada Praprotnik:
GOSPODOVA KOČA
- Stran 2: - Tone Konobelj:
PREŠERNOVA ZDRAVLJICA
(1844-1944-1994)
- Janez Meterc:
ČOPOVA DOMAČIJA
- Stran 3: - Janez Meterc: ARHEOLOŠKA
RAZISKOVANJA NA BREGU
- PROGRAM MUZEJA JESENICE
za januar in februar 1995
- Stran 4: - OD FUŽIN DO ŽELEZARNE
(1. nadaljevanje)

PROGRAM MUZEJSKEGA DRUŠTVA JANUARJA IN FEBRUARJA 1995

Četrtek, 19. januar 1995: muzejski večer

Dr. DUŠAN ČOP:

IMENOSLOVJE VISOKE GORENJSKE

Ob 18. uri v Kosovi graščini, Titova 64
na Jesenicah

Četrtek, 16. februar 1995: muzejski večer

Dr. JURIJ KURILLO:

ŽIVA NARAVA V OBJEKTIVU

(Predstavitev knjige z barvnimi diapozitivi)

Ob 18. uri v Kosovi graščini, Titova 64
na Jesenicah

**SREČNO NOVO LETO VSEM ČLANOM
DRUŠTVA IN NJHOVIM SVOJCEM V LETU
1995!** (Voščilnica iz leta 1913; Arhiv Muzeja)

Ob ponovni izdaji PREŠERNOVE ZDRAVLJICE

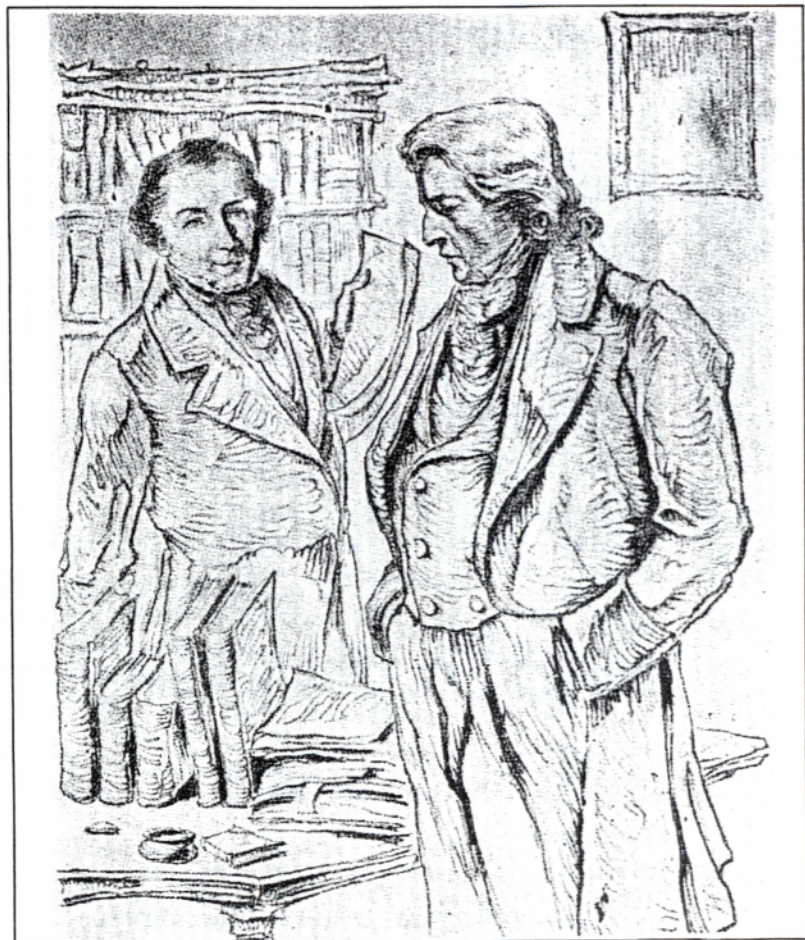
V letošnjem letu smo Slovenci praznovali pomemben jubilej: 150 let nastanka Zdravljice in 50 let odkar je decembra 1944 Pokrajinski odbor OF za Gorenjsko izdal svoj najlepši natis PREŠERNOVE ZDRAVLJICE. Knjižico velikega svečanega formata v tribarvni tehniki (črni, rdeči in zlati) je v času nacistične okupacije natisnila partizanska tehnika Trilof v Davči pod Blegošem v 1500 izvodih. Opremila sta jo arhitekt Marijan Šorli - Viher, ki je izrezal vinjete in besedilo in slikar Janez Vidic - Janez, ki je izdelal celostranske linoreze.

V spomin na ta kulturni dogodek je Pokrajinski odbor OF za Gorenjsko pri Zvezi združenj borcev NOB Slovenije izdal ponatis jubilejne izdaje iz leta 1944 v nakladi 1.500 oštevilčenih in 3.500 neoštevilčenih izvodih. Spremno besedo je napisal prof. dr. Boris Paternu, ki je med drugim zapisal tudi naslednje:

"... Delo je bilo opravljeno v zelo težkih okoliščinah tiskarske ilegale in spomini preživelih pripovedujejo o skoraj neverjetni organizacijski domiselnosti, tehnični iznajdljivosti, podjetnosti in pogumu sodelujočih, da je nastala naravnost lepota izdaja Zdravljice. Lahko bi rekli: mali čudež v zgodovini slovenske knjižne kulture, kakršnega najbrž ni dalo nobeno drugo odporniško gibanje okupirane Evrope. Ta nenavadni knjižni podvig je imel svoje globinske razloge v kulturni zavesti slovenskega osvobodilnega boja, delovali pa so tudi posebni, regionalni razlogi. Nastal je v gorenjskem okolju, kjer je bila slovenska knjižna kultura s strani okupatorja že genocidno izbrisana".

Vsi, ki bi želeli kupiti to čudovito izdajo PREŠERNOVE ZDRAVLJICE, se lahko oglasijo na občinskem odboru Zveze borcev na Jesenicah (Telefon: (064-860 226). Cena izvoda je 500 SIT.

Tone Konobelj

ČOPOVA DOMAČIJA - NOV SPOMENIK NA POTI KULTURNE DEDIŠČINE V ŽIROVNICI

*Náj se učenost in imé, část tvója, roják!
ne pozábi,
dókler tebi dragó v Kráj`ni slovenstvo
živí!*

(F. Prešeren, V SPOMIN MATIJA ČOPA)

Pot Kulturne dediščine na področju Žirovnice je od 2. decembra 1994 bogatejša za še en pomemben kulturni spomenik: rojstno hišo učenjaka Matije Čopa. V hiši sta se rodila Matije (1797-1835) in brat Janez Čop (1810-1846), ki se je poskušal vpisati v pesništvo. Hiša je obenem tudi zanimiva in pomembna priča nekdanjega kmečkega stavbarstva.

Akcija za odkup in obnovo Čopove rojstne hiše se je začela pred sedmimi leti. Pobudo zanjo je dalo Kulturno društvo Prešernov rod z Osnovne šole Gorenjskega odreda na Zabreznici. Ustanovljen je bil gradbeni odbor v okviru Krajevne skupnosti Žirovnica, ki je predlagal in odločil, da bodo potrebna denarna sredstva za odkup in obnovo zbrali na isti način, kot so jih zbrali za odkup Prešernove (1939) in Finžgarjeve (1970) rojstne hiše: to je s pomočjo slovenskih šolarjev. Akcija je stekla 4. decembra 1987, na dan prosvetnih delavcev.

Odkup in obnova objekta sta znašala okoli 14 milijonov in več kot polovico te vsote so zbrali slovenski šolarji. S sedežem gradbenega odbora na osnovni šoli so razposlali na slovenske osnovne in srednje šole 1015 vabil in prošenj. Odzvalo se je 470 šol. Sodelovalo je več kot 113.000 učencev in dijakov. Le-ti so za prispevek 500 dinarjev prejeli delovni list o poti kulturne dediščine in nalepko s podobo Matije Čopa.

Glede na uspešen potek zbiranja sredstev, je bila že 8. februarja 1988 podpisana pogodba o odkupu hiše. Denarna sredstva so prispevali tudi številni posamezniki, podjetja in država (Knjiga posebnih darovalcev). Zelo veliko je bilo opravljenega tudi prostovoljnega dela. Vseskozi je strokovna dela pri obnovi vodil Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Kranja.

Pri obnovi se je pokazalo, da je današnja podoba hiše iz 19. stoletja, začetki stavbe pa segajo najmanj v 16. stoletje. V pritličju poleg "hiše" je prostor, kjer so vidne značilnosti iz posameznih faz prezidave hiše. Tu naj bi bila stalna razstava o življenju in delu Matije Čopa. Zgornji del hiše bo namenjen knjižnici.

Ob otvoritvi je bila v "hiši" odprta razstava pokojnega jeseniškega slikarja Toneta Tomazina. Avtor je pred desetimi leti naslikal nekatero domačije v Žirovnici, v Mostah, na Rodinah in v Hrašah. V prvem nadstropju pa so postavili razstavo ilustracij Finžgarjeve Makalonce Eke Vogelnikove ter dejavnosti šolskega kulturnega društva Prešernov rod.

Janez Meterc

Elko Justin: PREŠEREN PRI ČOPU
(Perorisba, 1937)

(nadaljevanje s 1. strani)

Viktor Petkovšek v svojem članku **O Zoisovih cvetkah** (PROTEUS 2, STR. 1-5) omenja, da je K. Zois menda imel kočo tudi v Medjem dolu nad Javornikom.

I. Tominec v članku botanik **Karel Zois - glasnik cvetne lepote naših Alp** (PLANINSKI VESTNIK 55, str. 453-456) ponavlja Petkovškovo navedbo, vendar nobeden od njiju ni mogel ugotoviti nič natančnega. Ta dva prispevka sta me vzpodbudila, da sem na svojih potepanjih v Karavankah začela spraševati domačine o tej koči. Stala je v lepi gorski vrtači V Ridi. Ime Gospodova kočja je še danes živo, čeprav se različne pripovedi med seboj razlikujejo. Najbolj pogosto govorijo o "nekem gospodu, ki je nabiral rastline". Nekateri vedo povedati, da je bil to eden izmed Zoisovih gospodov, ki se je ukvarjal z raziskovanjem rastlinstva. Bolj pogosto govorijo o nabiranju zelišč, kar je za ljudi razumljivejše. Po tretji različici pa je "gospod" tam imel lovsko kočjo. Kočja je bila lesena in je že zdavnaj ni več.

Ime Gospodova kočja oziroma Pri gospodovi koči uporabljata tako R. Badjura v svojem **vodniku (JUGOSLOVENSKE ALPE. 1. deo: Slovenija, 1922)** in E. Lovšin leta 1946 v svojem delu **V Triglavu in njegovi sosesčini**.

Zanimivo je, da je botanik Valentin Plemel, ki je živel od leta 1857 do 1875 na Koroški Beli in ki je veliko botaniziral tudi v tem delu Karavank, za ta od vseh strani zaprt kotel, kamor se spusti steza z Belščice in Seče, na herbarijskih listkih uporabljal ime V Riti.

V LJUBLJANSKEM ZVONU iz leta 1938 sem odkrila članek Franceta Kidriča **Zois in Hacquet** (str.271-275). V njem je objavljen prevod pisma, ki ga je v francoščini pisal Zois svojemu prijatelju Hacquetu v Lvov 16. oktobra 1787 na graščini Javornik. Kidrič je zapisal, da je "francoski izvornik last gospoda generalnega ravnatelja Rikarda Skubca, nemški prevod pa gopoda načelnika dr. Rudolfa Andrejke".

Žiga Zois v pismu omenja svojega brata Karla, ki mu je Hacquet zapustil svoj herbarij, ko se je iz Ljubljane preselil v Lvov:

"Moj brat Karel Vam sporoča zatrdilo svoje iskrene zahvale za herbarij, katerega ste mu zaupali. To zimo bo sestavljal zanj katalog... Na naših gorah raste še več rastlin, ki sta jih Vi in gospod Scopoli prezrla; moji številni delavci v jamah in po visokih gozdih mi omogočujejo, da vse preiščemo. **Majhno kmečko hišico v dvetretjinski višini Belščice sem dal obnoviti (poudarjeno N.P.), da bi preživela tam mesec julij prihodnjega leta ter mogla po vrhovih vzdolž doline botanizirati.**"

Tudi Tita Kovač - Artemis v romanizirani biografiji **Najbogatejši Kranjec** na strani 147 navaja to pismo in ga očitno povzema po Kidričevem prevodu, vendar brez navedbe točnega vira.

Obstoj Gospodove kočje ni zanesljiv samo zaradi ustnega izročila, ampak ga lahko potrdimo tudi s pisnimi dokumenti.

PROGRAM MUZEJA JESENICE JANUARJA IN FEBRUARJA 1995

Četrtek, 12. januarja 1995: razstava
grafik akademske slikarke
MARIJE STARIČ JENKO

Torek, 7. februarja 1995: razstava
risb **ISKANJE PREŠERNA**
akademskega slikarja
VLADIMIRJA LAKOVIČA

ARHEOLOŠKA RAZISKOVANJA NA BREGU

Kot uvod v obnovitvena dela pri podružni cerkvi sv. Radegunde na Bregu so letos avgusta potekala arheološka raziskovanja, ki jih je vodil Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine (ZVNKD) iz Kranja. Le-ta so bila potrebna zato, ker so bili pred leti, ko so gradili ozemljitev strelovoda cerkve, slučajno najdeni ostanki staroslovskega grobišča (10. stol.). Tudi letos je bil odkrit ob cerkveni lopi na zahodni strani cerkve otroški staroslovski grob., še bolj zahodno proti vaški poti in križu ob njej pa ostanki kasnoantične stanovanjske stavbe (6. stol.). Poleg velike količine črepij posodja, železnih žebeljev, stekla in živalskih kosti, je posebno zanimiva najdba ohranjenega železnega noža.

Kljub omenjenemu obsegu raziskav so rezultati pomembni, saj nam poleg obstoja kasnoantične ravninske naselbine ob nekdanji rimski "cesti", ki je vodila čez Savo proti blejskemu področju, dokumentirajo tudi kontinuiteto življenja v slovansko obdobje (grobišče). Na tem najdišču so za sedaj najstarejši znani sledovi življenja na področju današnjega Brega pri Žirovnici.

Janez Meterc

Izkopavanja pri cerkvi sv. Radegunde na Bregu
(Foto Janez Meterc, avgust 1994)

Piše: Aleksander Rjazancev

Riše: Jaka Torkar

5.

Plavžarji so pridno nabirali beli prah. Zois ga je odposlal na Koroško, kjer so iz njega izdelovali medenino. Po Macherjevem nasvetu so pričeli težko taljivi železni rudi dodajati še več manganove rude. Zois je poklical v fužinarski grad na Javorniku rudoslede. Naročil jim je iskati novih nahajališč manganove rude, ker je nov način dela zahteval večje množine te rude. Baron je bil po posvetovanju s tujimi fužinarji mnenja, da bo z manganovo rudo odpravil zastarelo bolezen plavža

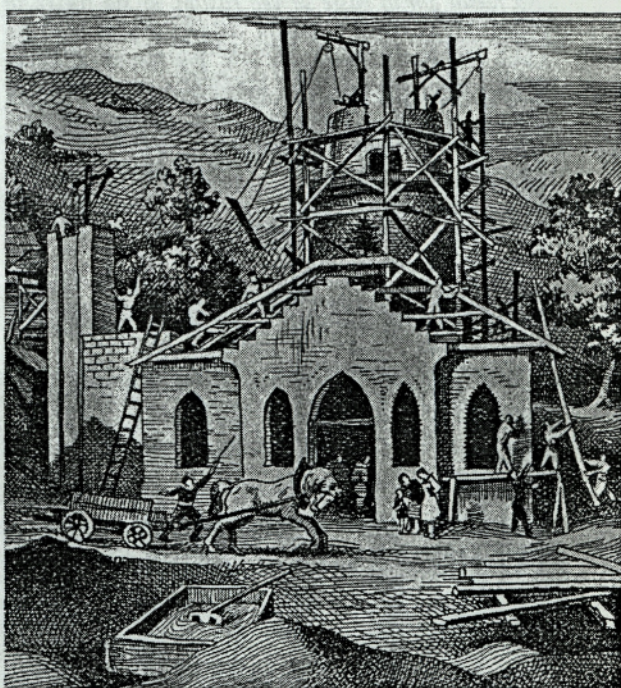
6.

Plavž na Javorniku je s pomočjo večjih količin manganove rude, primešane k železni, — »ozdravel« in dajal boljše grodelj kot poprej. Rudnik te rude je bil na Zelenici, imenovan Florjanov rov. Od tam so jo k plavžu prevažali z volmi. Plavžarji so »čudodelno« rudo kmalu spoznali in jo imenovali »mehka zherna ruda« kot jo je krstil znani Zoisov rudosled in jamski nadzornik Vincenc Polc

7.

Med vsemi plavži, kolikor jih je imel v posesti, Zois, je bil javorniški najboljši. Bohinjski plavži so dali malo grodlja ob veliki potrošnji oglja. Bukovine je bilo v Bohinju že malo. Zato je Zois začel graditi nov plavž v Bistrici z uporabo oglja iz mehkega lesa. Pred gradnjo novega plavža so delali poskuse v javorniškem plavžu z bohinjim bobovcem. Za poskuse so Bohinjci v dolgi koloni voz pripeljali svoje »zlato«, od katerega naj bi bila odvisna bodočnost železarskega Bohinja

8.

Po smrti barona Žiga Zois 10. novembra 1819 so prešle fužine v posest njegovih sorodnikov. Nekaj let je šlo še vse po starem, dokler se dediči Zoisovega imetja niso odločili zgraditi nov plavž na Javorniku. Leta 1833 je bil dograjen plavž konične oblike, visok 36 čevljev. Sama gradnja plavža brez drugih naprav je znašala 26.000 goldinarjev. Notranja obzidava je bila iz opeke in najboljšega kremenčevega peska. Vspina naprava za rudo in oglje je bila mehanizirana